

УДК 304.2 (477)

ББК 71.0

КУЛЬТУРОТВОРЧА ПОЛІТИКА ГЕТЬМАНА ПЕТРА КОНАШЕВИЧА-САГАЙДАЧНОГО

І. П. Макаровський

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15;
тел. +380 (342) 24-21-78; e-mail: history@nung.edu.ua*

У статті з'ясовується роль гетьмана Петра Сагайдачного в розвитку української культури кінця XVI – початку XVII століття, висвітлюється національно-політичний аспект і державотворче спрямування його культурної політики.

Ключові слова: *гетьман, культура, політика, козацтво, братства, церква, школи.*

Державницька, надто військова діяльність знаменитого гетьмана знайшла відображення у науковій та художній літературі. Значно менше висвітлені його культурно-просвітницькі змагання, що й обумовило написання цієї статті.

Життя і діяльність Петра Конашевича-Сагайдачного відбувалися в тому українському культурному середовищі, котре сформувалося на національному ґрунті в другій половині XVI – перших десятиріччях XVII ст. під переважаючим впливом європейської культури Відродження. Ідейною основою тогочасної української культури, як і європейської загалом, був гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний). Її творці – вихідці з різних верств населення. Вони залишалися на релігійному ґрунті, визнавали існування Бога, але все більше зосереджували свою увагу на людині, її утвердженні в сьогоденні, на свободі й освіченості особистості. Визначальним у їх діяльності був “демократичний світсько-раціоналістичний світогляд, що вивільняє свідомість людини від станових, корпоративних та церковно-схоластичних пут, сприяє розкриттю творчих можливостей, активній діяльності в ім'я щастя на Землі” [24, с.108]. Мислителі епохи Відродження постійно зверталися до духовної спадщини античності, активно її відроджували, насамперед гуманістичні цінності. Гуманізм був предтечею нової капіталістичної ідеології, яка, на протигагу феодальній, виражала інтереси третього стану. На основі світсько-раціоналістичного світогляду склалися соціально-політичні концепції культури Відродження, провідною ідеєю яких була взаємообумовленість вдосконалення людини і суспільства. Критичне ставлення до феодальних, згодом і ранньокapіталістичних відносин, сприяло виникненню соціально-утопічних учень, центральне місце в яких посідало питання справедливого суспільного устрою та взаємин між особою і суспільством, особою і державою. Типовими в

цьому відношенні є вчення родоначальника утопічного соціалізму, видатного англійського мислителя і політичного діяча Томаса Мора (1478-1535). Новим у його поглядах на ці питання було засудження тогочасних англійських соціальних і політичних порядків – злиденності мас, нерівності та несправедливості, злочинності, а також їх причини – приватної власності.

У своїй праці «Утопія» (1516р.) Т. Мор змальовує новий, на його думку ідеальний, політичний устрій на засадах суспільної власності, свободи, рівності й демократизму. Подібні ідеї розвивав в Італії філософ, поет і політичний діяч Томмазо Кампанелла (1568-1639) у своїй праці «Місто Сонця» (1602р., надрукований 1623р.). Згадані праці значно вплинули на подальший розвиток суспільної думки.

Ідеї західноєвропейського гуманізму поширювала в Україні шляхетська і міщанська молодь, котра від другої половини XV ст. все частіше виїздила на навчання в німецькі та італійські університети, а також купці, іноземні мандрівники, серед них деколи і вчені. Так, ще наприкінці XV ст. “у Львові перебував італійський гуманіст Філіпп Калімах, що згуртував коло себе групу місцевих прихильників нової культури”[28, с.137]. В часи Сагайдачного в Україні було багато італійських майстрів, що перебудовували міста у стилі ренесансу.

Важливим чинником культурного розвитку Європи, крім ідеології гуманізму і культури Ренесансу, була Реформація (назва походить від боротьби за реформи католицької церкви і культу). Вона виросла із середньовічних ересей і проявилась в ідеології таких релігійних віровчень, як цвингліанство, лютеранство, кальвінізм тощо. Проповідники різних реформаційних течій напливали і в Україну [28, с.137].

Ідеї Реформації в Україні непродуктивно розглядати лише як відгомін і наслідок впливу західноєвропейських ересей. Безперечно, такий вплив був. Проте ідеї протестантизму, кальвінізму, антитринітаризму та їм подібні сприймалися і розповсюджувалися у нас тому, що в Україні, а також в Білорусії існувала гостра потреба в протидії національно-релігійному гнобленню, експансії католицизму. Адже і козацько-селянські війни, в яких приймала участь також дрібна шляхта і бідне духовенство, зрештою і міські рухи, котрі обумовлювали створення братств, спрямовувалися не лише проти національного, але і проти соціального і релігійного гніту. Цей гніт здійснювали як іноземні, так і «власні» магнати, до яких належали також православні ієрархи.

Ось чому критика насильницької колонізації та окатоличення, що здійснювалася під лозунгом боротьби за православну віру, поєднувалася з критикою феодального гноблення, утисків, насилля з боку православної церковної ієрархії та кліру, з розкриттям їх розкішного життя, розбещеності, моральної деградації. Подібна позиція чітко простежується у творчості Івана Вишенського – вихованця Острозької академії в стінах якої, до речі, формувався також світогляд Петра Сагайдачного.

Маємо на увазі, насамперед, роз'єднання і насильницький поділ українських земель між Литвою, Польщею, Угорщиною, спустошливі

напади татарських орд, Люблінську унію (1569), що призвели до узако-
нення національного, соціального, політичного гніту, утисків мови й
віри. Українські селяни, міщани, частково аристократія, духовенство
стали на захист своїх національних і соціальних інтересів, культури та
віри. Цю боротьбу проти польсько-литовського засилля підтримало ко-
зацтво: вибухнула хвиля селянсько-козацьких повстань, які очолили
Кристоф Косинський, Северин Наливайко, Григорій Лобода та інші ко-
зацькі воєначальники.

Сила, мужність і героїзм українських повстанців і понині вража-
ють сучасні покоління. В українській поетичній культурі пізнішого часу
дано напрочуд точну відповідь на питання в чому сила повстанців? У
«Вірші на герб малоросійський» читаємо:

*Війська Запорозького воїн знаменитий
Щохвилини ладен край свій боронити,
І хоч супостата не зрить пред собою,
Однак зброя завжди готова до бою.
У повсталих сила полягає в тому,
Що боронять волю батьківського дому.
В першу-ліпшу хвилю стануть проти злого,
Щоб не зрить в неволі нікого живого.
Бо відомо здавна – справа пастуха
Від отари гнати хижого вовка. [2, с.14]*

Такий глибинний опір українців XVI-XVII ст., сила їх історичної
пам'яті, шанування національно-культурних традицій та нескореність
засвідчують формування національної самосвідомості, розвиток процесу
перетворення українського народу в українську націю. Цей бурхливий
історичний період в житті, праці та боротьбі українського народу
М. Грушевський назвав першим національно-культурним відродженням
України, яке “так сильно, хоч і не надовго, заблисло блиском і політич-
ної мислі, і національного усвідомлення, і розвоєм артистичної творчос-
ти, приготувавши ту цікаву своєрідну культуру, яка розвинулася особ-
ливо, та де на ґрунті народному творилися певні інтелігентські верстви і
сполучили в своїм обіході народні елементи життя з певними вимогами
вищої культури” [20, с.96].

Наша уява про формування особистості П. Сагайдачного не буде
повною, якщо ми обмежимося лише оглядом загальних рис культури
західноєвропейського відродження. Тут ще потрібно простежити за їх
проявом на українському ґрунті, насамперед у сфері освіти, котра, без-
умовно, є ключем до глибокого осмислення змісту та функціонування
вітчизняній культури кінця XVI – початку XVII ст. Тогочасна освіта,
зокрема в Острозькій слов'яно-греко-латинській академії, заснованій
близько 1576 р. князем Костянтином Острозьким (1526-1608) – воєво-
дою Київським, старостою Володимирським, плідно позначилась на на-
ціональному світогляді П. Сагайдачного. В цій школі він успішно ово-

лодів грецькою, латинською, церковнослов'янською та слов'яно-руською (українською книжно-літературною) мовами. Зусиллями острозьких інтелектуалів був виданий перший повний і науково опрацьований переклад Біблії (1581).

Посилена увага до вивчення мов у Острозькій школі, як і в Львівській та Київській братських школах, не була випадковою. Вона обумовлювалась соціально-економічними, політичними та національно-культурними потребами тогочасної епохи. Економічне поживлення в містах, наростання хвилі збройних козацько-селянських повстань проти польсько-шляхетського гніту, загострення боротьби проти окатоличення і полонізації викликали сильний культурно-національний рух на українських землях. Характерними його рисами були: розквіт книгодрукування, розповсюдження освіти і наукових знань, розквіт мистецтва та літератури як оригінальної, так і перекладної. Все це вимагало глибокого знання рідної, а також іноземних мов. З іншого боку, підвищений інтерес до всебічного вивчення мов свідчить про ренесансно-гуманістичні погляди українських інтелектуалів, котрі зосереджувались насамперед в острозькому, львівському і київському братських культурно-освітніх центрах. Отже, філологічні заняття виступали, як завжди, складовою частиною так званих гуманістичних студій.

Поруч з особливими інтересами до рідної мови великою увагою користувалася в Острозькій, а згодом Львівській та Київській братських школах грецька мова. Значення останньої для тогочасного духовного життя України важко переоцінити. В грецькій мові, як і в грецькій культурі взагалі, українська духовна еліта вбачала сильну опору в боротьбі проти наступу латино-польської освіченості. Йдеться про становлення певної культурно-ідеологічної орієнтації в середовищі освічених людей в Україні [28, с.139-143]. Польсько-католицькому засиллю в усіх сферах життя українського народу вони протиставляли власну національно-культурну традицію, котра своїми коріннями сягала Київської Русі та була тісно пов'язана з духовною культурою греко-візантійського світу. З допомогою грецької мови освічені українські кола глибше пізнавали духовні цінності грецької античності, законними спадкоємцями якої вони себе вважали. Такий стратегічний напрямок збереження і розвитку української національної духовності визначала концепція «священної трійці мов: грецької, латинської, церковнослов'янської» Костянтина Острозького [24, с.116]. З допомогою латинської мови українці критично засвоїли латино-римську культурну спадщину. Вони намагалися використати її для потреб розвитку української культури, аналогічно тому, як римляни використовували грецьку античну спадщину для культурних і політичних потреб Римської імперії. При цьому українські інтелектуали наголошували на необхідності збереження і розвитку національної основи культури «...Мы россове (читай українці – І.М.) для наук в края немецкии удаемося, – дещо пізніше заявляв Копистенський, – не по Латински, але по Грецкий розум удаемося, где як свое власное заходним от Греков на час короткий поверенное, отбираемо, з расторопно-

тью однак сметве отметуемо, а зерно беремо, уголе зоставуемо, а золото виймуемо” [9, с.900-901]. В авторському перекладі це звучить так: “... Ми росове (українці – І.М.) на науку в краї німецькі подаємося, а не по латинський, але по грецький розум подаємося, де як своє власне забираємо від греків на час короткий придатне, вибране з розторопністю, бо сміття відкидаємо, а зерно беремо, шлаки залишаємо, а золото виймаємо”.

У Острозькій академії, окрім мов викладали так звані «науки вільні, або сім мистецтв»: граматику, діалектику, риторику, арифметику, геометрію, астрономію, музику.

Згідно «Статуту» або «Порядку» братських шкіл вчителі та учні зобов'язані бути працелюбними, відповідальними, дисциплінованими, національно свідомими та високоморальними. Наприклад, до вчителя ставились такі вимоги: “Дидаскал, або учитель цієї школи, має бути благочестивий, розумний, смиренно-мудрий, лагідний, не п'яниця, не розпусник, не хабарник, не сребролюбєць, не гнівливий, не зависник, не сміхун, не срамословець, не чародій, не байкар, не прихильник ересей, а підмога благочестя, що являє собою образ добра у всьому... Дидаскал, взявши доручену йому дитину, має вчити її з промислом доброї науки, за непослух карати не по-тиранськи, а по-учительськи, не забагато, а по силі...” [5, с.120]. А далі наголошувалось на впроваджені в школі принципу рівності учнів: “Багатий над убогим у школі нічим вищим не має бути, тільки самою наукою, тілом же всі рівні. Дидаскал має вчити і любити всіх дітей зарівно, як синів багатих, так і синів убогих, і тих, що ходять по вулицях поживи просити” [5, с.120].

Чистоту і порядок в школі підтримували самі учні. Для заохочення учнів до навчання була встановлена черговість на місця у класі. Найкращий учень називався імператором і сидів поруч з учителем. На перших лавах сиділи найкращі учні-сенатори, які склали сенат, а нетямущі сиділи на останній “ослячій” парті і ризикували отримати від своїх однокласників шапку з осячними вухами. Інколи клас поділявся на дві частини – “греків” і “римлян” – які змагалися в навчанні. Порухників статутних норм карали різками. Покарання здійснював один із старших учнів, що виконував обов'язки цензора і дбав про порядок у школі [5, с.121].

На основі згаданих вище шкільних документів можна констатувати дух демократизму і гуманізму, що панував у братських школах. А переведення таких понять, як рівність, сенат, сенатори, римляни, греки, імператор в практичну площину шкільного життя засвідчує неабиякий інтерес братств не лише до грецької, але й до римської культурної спадщини.

Кидаються у вічі також такі високі етико-педагогічні норми, що підвищували ефективність навчального процесу в школах, як сувородисципліна (притаманна спартанцям та римським легіонерам), відповідальність, змагальність, взаємодопомога, гідність, обов'язок та пожадливість до знання. В Острозькій академії на цих нормах різьбив, поруч з

іншими учнями, свій характер Петро Сагайдачний. Впродовж цілого життя вони зміцняли його як особистість, а він, в свою чергу, в якості воєначальника зміцняв козацькі полки суворою дисципліною та знаннями.

Висока якість освіти і виховання в школах значною мірою обумовлювалася тим, що управління освітньою діяльністю здійснювали православні братства. Їх виникнення припадає на середину XVI ст. На відміну від католицьких братств, які мали контрреформаційний характер і повністю були підпорядковані клірові, православні братства 80-х років XVI ст. були виявом реформаційних, демократичних тенденцій.

Наприкінці XVI ст. найпотужнішим було Успенське братство, започатковане українськими міщанами Львова у 1583 р. Незабаром його ще стали називати Ставропігійським (патріаршою Ставропігією). Це означало, що воно мало привілей підпорядковуватися безпосередньо східним патріархам та здійснювати контроль за діяльністю єпископа. Керівники братства обиралися. Виборна старшина вирішувала судові справи членів братства. Першим керівником Успенського (Ставропігійського) братства і визначними організаторами братського руху у Львові були міщани Юрій та Іван Рогатинці, Іван і Дмитро Красовські. Звернемо увагу на те, що братства ставали загальнонаціональними установами за складом своїх членів. Так, у статуті львівського братства зазначено, що членом може бути “чи міщанин, чи шляхтич, чи передміщанин, чи хто з посполитих людей всякого стану” [28, с.136].

У 1589 році організаційно оформились братства в Рогатині та Красноставі. Більшість організаторів, керівників та активістів братського руху були представниками гуманістичної культури, яскравими, творчими індивідами, людьми, беззастережно відданими спільній справі. Вони спрямовували братства до створення місцевих самоврядних органів. Важко переоцінити активні виступи братств на захист громадянських прав православних, в тому числі на мову, освіту, віросповідання [23, с.551-556].

Історія православних братств, їх освітницька діяльність пов'язані з особистістю Петра Сагайдачного. В своїх поглядах на суспільну роль освіти він не був винятком серед вихованців Острозької академії. В Успенському (м. Львів), а згодом в Богоявленському (м. Київ) братствах, в нього було багато однодумців. Серед них учитель Львівської братської школи Іван Борецький, вихованець Острозької академії. Цікаво, що у 1609 році у братській друкарні (м. Львів) вийшов під його редакцією збірник «О воспитанії чад» («Про виховання дітей»). В цьому збірнику Іван Борецький наголошує на тому, що занедбання шкільної освіти викликає “безладдя і все зло”, отже важливішим є будівництво шкіл та друкарень, ніж спорудження церков. Цей же Іван Борецький (земляк Сагайдачного) стає в 1615-1616 роках засновником і фактичним керівником школи київського Богоявленського братства. Єрусалимський патріарх Феофан 1620 р. грамотою надав цьому братству права ставропігії, а

Івана Борецького (завдяки протекції Петра Сагайдачного) висвятив на київського православного Митрополита (Йов) [23, с.565].

Петро Сагайдачний був добрим організатором культурно-національних осередків та активно впливав на їх розвиток. Крім того він мав неабиякий літературний хист. Про це свідчать його “предорогоцінна”, за оцінкою литовського канцлера Левка Сапегі, праця «Пояснення про унію» та щойно розшуканий українським істориком Юрієм Мициком у бібліотеці Польської Академії наук у Кракові манускрипт, писаний польською мовою. Там є чимало відомостей про особу Сагайдачного. Виявляється, він був і поетом. “... співалися, не думи про Сагайдачного, – пише Юрій Мицик, – а думи, створені самим Сагайдачним! До того ж, судячи з контексту, тут малися на увазі не традиційні думи, а бойові пісні – марші. Оскільки ці думи співалися козаками й через 30 років по смерті їхнього вождя, то це красномовно свідчить не тільки про авторитет Сагайдачного і славу пам’ять про нього у козаків, але й про неабиякий талант гетьмана як поета і як композитора!” [Цит. за 42, 17]. Своєю обдарованістю гетьман нагадує нам славетного римського полководця, хоча, на жаль, йому не судилося стати українським Юлієм Цезарем.

Документальних джерел про спів Сагайдачного поки що не знайдено. Проте з’являються дані про те, що козаки з його коша не були байдужими до української пісні. Один із них Петро Ревуха (за реєстром 1619 року) був легендарним засновником династії Ржевуських, котра з плином часу дала Україні уславленого композитора Левка Ревуцького. “Шляхетський суфікс “-ський” з’явився пізніше, – зазначає Валентина Кузик, – як у Розумовських або Чайковських предків видатного композитора Петра Чайковського з роду козака Федора Чайки). Нашадки Петра Ревухи не всі прийняли московську владу. Деякі наприкінці XVII століття перейшли до Польщі, де пізніше стали знані як Ржевуські, хоча «Herbarz Polski» підкреслює, що Ржевуські гербу “Кривда” – “рід стародавній на Русі” [38, с.44]. Вацлав Северин Ржевуський ніколи не забував свого українського коріння і мріяв про відродження козацтва та культивував українську пісню. В Саврані на півночі Одещини він заснував «спеціальну школу лірників, бандуристів і торбаністів, що мусили утворити нову пісенну літературу...” [38, с.44]. Дослідниця Валентина Кузик встановила також цікаві генеалогічні зв’язки родоводу Ревуцьких із Лисенками.

Повертаючись до ролі Сагайдачного в розвитку освіти в Україні першої половини XVII ст., підкреслимо, що він покрити Україну не лише сіткою козацьких полків, але й мережею шкіл, котрі поділялися на січові, монастирські та церковнопарафіяльні. За його гетьманування кількість грамотних людей у війську значно збільшилась і в 1620-х роках сягала 94% від загальної кількості низового козацтва [21, с.110]. Поповнення війська грамотними козаками відбувалось в основному із січової школи (34%) та парафіяльних шкіл (20%), що знаходились в козацьких паланках і містечках. Безперечно, освіченість посилювала боєздатність

та винахідливість козацьких військових підрозділів, а заодно дозволяла успішно розв'язувати кадрову проблему. В цьому відношенні Запорозьке військо вигідно відрізнялося від західноєвропейських армій, що формувались за принципом вербування, і в разі відчутної втрати в битвах командного складу не могли з належною швидкістю його поповнити.

Січові школярі вчилися не тільки читати, писати і співати, але проходили також козацький вишкіл, набували бойового досвіду, насамперед у пластунських формаціях. Одним словом, була добротна база для створення спеціалізованих куренів. Кожен сороковий курінь на Запорозькій Січі складався з пластунів-розвідників, котрі пройшли спеціальну підготовку для виконання особливих завдань. Є подібність до сучасних бійців спеціального призначення.

В українській історичній літературі пластунів трактують як етно-професійну спільноту, що зберігає знання та традиції власної військово-господарської системи ще від Київської Русі та передає їх з покоління в покоління.

Козацькі пластуни акумулювали кращі надбання як власної фізичної культури, так і елементів різних бойових мистецтв інших народів. Можна припустити, що український танець “гопак” є стилізованою формою комплексу прийомів рукопашного бою без застосування зброї.

Крім пластунів на Січі існували ще інші спецформування. Так, з числа елітних підрозділів запорозького війська, як правило після багаторічної науки, виділялися козаки-характерники. Вони були найвищою кастою серед запорожців, оповитою сьогодні ще більшою тайною, ніж самі пластуни. До речі, вони відігравали значну роль в перемозі польсько-литовсько-козацького війська над турецько-татарським в Хотинській битві 1621 р., бо зуміли повернути бойових слонів і стадо биків, спрямованих проти них, назад на турецький табір, і таким чином розтрощити його.

Принагідно зазначимо, що система підготовки, виховання і навчання пластунів постійно викликала інтерес багатьох керівників спецслужб різних країн світу. Перший керівник радянської військової розвідки (ГРУ), колишній начальник контррозвідки царської армії, генерал-лейтенант М.Д. Бонч-Бруєвич (рідний брат особистого секретаря Леніна В.Д. Бонч-Бруєвича), котрий походив з чернігівської козацької родини, був обізнаний з Пластом за службовим обов'язком [21, с.117].

П. Сагайдачний, будучи в найтісніших зв'язках із київськими і галицькими національно-культурними та духовно-освітніми діячами, постійно підтримував їх діяльність, спрямовану на утвердження духовної єдності усіх прошарків українського народу: селянства, міщанства, духовенства, козацтва. Гетьман бачив і здійснював правильні підходи до розв'язання доленосної для українців проблеми – національної єдності, котра і сьогодні залишається актуальною. У 1614 році спільно із земляками-галичанами він заснував Київське братство, записався до нього з усім запорозьким військом і в такий спосіб взяв цю організацію під особистий захист і протекцію [19, с.389]. За влучним твердженням україн-

ського історика Я.Д. Ісаєвича “козаки продемонстрували свою солідарність з програмою братства” і стало воно осередком антикатолицького політичного і культурного руху в Україні [22, с.59-60]. Річ на той час нечувана. На захист української культури була взята зброя. П. Сагайдачний сприяв спорудженню на Подолі в Києві Братського монастиря і школи при ньому, земельну ділянку для яких пожертвувала Глашка Гулявичівна – багата шляхтянка київська. Згодом ця школа перетворилася на Києво-Могилянську академію, яка протягом тривалого часу була єдиним вищим навчальним закладом у Східній Європі. Це був форпост православ'я в Україні, бо тоді скрізь закорінилося уніатство. При братському монастирі була своя друкарня, в котрій друкувалися українські книжки. Серед них в 1616-1617 рр. вийшов з друку підручник Часословець – “перша шкільна книжка для київських шкіл” [19, с.405].

Сагайдачний провів військову і освітню реформи. Замість козацьких ватаг він покрив Україну сіткою козацьких полків, а заодно і сіткою козацьких шкіл, не рахуючи церковних і братських.

Загальновідомо, що перед смертю гетьман відписав свої великі маєтки на користь Київського і Львівського братств. Майже всі свої кошти він пожертвував на відновлення Богоявленського монастиря та утримання Київської, Львівської, а також Луцької братських шкіл. Проте менш відомо, що на потреби освіти Сагайдачний постійно віддавав “десятину”, тобто десяту частину доходів Запорозького війська, насамперед трофеїв, здобутих козаками під час сухопутних та морських походів. Сьогодні нам залишається лише мріяти про те, щоб 10 відсотків від валового національного продукту поступало на розвиток освіти.

Чому Сагайдачний постійно піклувався не лише про зміцнення Запорозького війська, але і про розвиток української національної культури, насамперед освіти? З викладених вище автором міркувань випливає, що козацький вождь вів успішну боротьбу на південному напрямку з татарами і турками, котрі систематично здійснювали грабінницькі походи в глиб України. Гетьман наносив їм випереджуючі удари, перейшов від оборонної до наступальної стратегії. Майже щорічно, починаючи з 1606 року аж до 1820 року, він здійснював переможні морські походи на татарське та турецьке побережжя Чорного моря. Вони добре висвітлені в працях В. Антоновича, Д. Яворницького, М. Грушевського, О. Гуржія, В. Корнієнка, В. Голобуцького та інших українських істориків.

Зайнятий постійною боротьбою з татарами й турками, Сагайдачний начебто не бачив, що Україну найбільше грабує польська шляхта. Він не наважувався дати збройну відсіч Речі Посполитій, гадаючи, що його виступ проти польського короля міг бути на руку Османській імперії. Вести одночасно боротьбу на два фронти – проти польської шляхти та турецьких яничар – в нього не було сил. Тож і не дивно, що гетьман центр ваги в боротьбі із польськими гнобителями переніс на культурний фронт, дбаючи про збереження національної ідентичності та розвиток української національної культури. Слушно зауважує М. Грушевський: “Козаччина стає загальнопризнаним, офіціальним сторожем і

протектором українського церковного – а з ним культурного і національного життя” [13, с.389].

Потрібно було визволяти Україну від засилля католицизму та спольщення. Тож Сагайдачний доклав неабияких зусиль, щоб домогтися від єрусалимського патріарха Теофана III висвячення у Києві 1620 року митрополита і п'ятьох інших владик для України й Білорусі, що й було зроблено. Це була епохальна подія в церковному житті України. Адже на українських землях було відновлено православну ієрархію, скасовану після Брестської церковної унії. Тоді ж було послано до Москви посольство з пропозицією прийняти козаків на царську службу. Ця подія викликала гнів у короля Сигізмунда III Вази, котрий, як відомо, ставив у своїй діяльності на перше місце справи католицької церкви, а не державні. Він хотів усіх щойно висвячених православних священиків вищого сану ув'язнити, та перешкодила турецько-польська війна 1620-1621 рр. Король, відчуваючи слабкість Польщі змушений був просити в православної церкви і козаків допомоги у війні проти турків.

Зусилля Сагайдачного, спрямовані на розвиток української культури, важко переоцінити. Адже просвіті він завжди надавав першорядного значення. На це у свій час вперше звернув увагу відомий історик козаччини В.Антонович. Він писав: “Сам чоловік освічений, Сагайдачний силу народу добає у просвіті та самосвідомості і намічає той шлях, яким вона повинна прямувати” [13, с.47-48].

Таким чином, головну заслугу Сагайдачного перед українською культурою ми вбачаємо в тому, що він зумів створити ефективний механізм її всебічної підтримки, в якому основну роль відводив козацтву, братству, школі та церкві. Разом з тим цей механізм використовувався ним для того, щоб культурні цінності стали надбанням народу і скеровували його на шлях побудови своєї держави.

Література

1. Кабмін України. Розпорядження від 3 жовтня 2011р. №985-р.Київ. Про затвердження плану заходів з підготовки та відзначення у 2011 році 390-ї річниці перемоги у Хотинській битві // Урядовий кур'єр. – 2011, 21 жовтня 2011(№195)
2. Величко С. Літопис Т.1. / С.Величко; Переказ з книжної української мови В.О. Шевчука. – К.: Дніпро, 1991. – 371 с.
3. Літопис гадяцького полковника Григорія Граб'янки / Переклад із староукраїнської. – К.: Т-во «Знання» України, 1992. – 192 с.
4. Бевзо О.А. Львівський літопис / О.А.Бевзо // Львівський літопис і Острозький літописець. Джерелознавче дослідження. –К., 1970. – 200 с.
5. Історія України: Документи. Матеріали [Посібник] / Уклал., комент. В.Ю.Короля. – К.: Академія, 2001. – 448 с.
6. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / За заг. ред. А.П. Коцура, Н.В. Терес. – Київ –Чернівці: Книги. – XXI, 2008. – 1160с.
7. Kronika Pawła Piaseckieso, Biscupa przemyslskieso. Krakow, 1870. – 290 с.

8. Жерела до історії України-Руси. Археографічна комісія НТШ. – Л.: НТШ, 1897. – Т.8. Описи королівщини в землях руських XVII в. – 311 с.
9. Русская Историческая Библиотека.(Памятники полемической литературы в Западной Руси) СПб., 1878, т.4, кн.1. – С. 900-901.
10. Акимович Є. Петро Конашевич Сагайдачний. Морські походи Сагайдачного. Маєковська компанія Сагайдачного / Є.Акимович // Українська культура в історичному вимірі (XI-XVII століття). – Одеса, 2009. – С.182-194.
11. Алекберли М.А. Хотинская война (1621) / М.А.Алекберли. – Черновцы, 1957. – 124с.
12. Анасян А. Отголоски битв при Хотине(1621) в армянских источниках / А.Анасян // Великая дружба: Сборник, посвященный 300-летию воссоединения Украины с Россией. – Ереван, 1959. – С. 225-238.
13. Антонович В.Б. Коротка історія Козаччини / В.Б.Антонович; Передм. І.І. Глизя. – К.: Україна, 2004. – 304 с.
14. Голобуцький Володимир. Запорозьке козацтво / В.Голобуцький. – К.: Вища школа., 1994. – 539 с.
15. Грабовецький В.В. Західноукраїнські землі в період народно-визвольної війни 1648-1654рр. / В.В.Грабовецький. – К.: Наукова думка, 1972. – 192 с.
16. Грабовецький В.В. Запорізьке козацтво в історії Західної України XV-XVIII ст. / В.В.Грабовецький. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2003. – 263 с.
17. Грабовецький В.В. Запорозьке козацтво і Українська гетьманська держава XVI-XVIII ст. в літописі та ілюстраціях [Текст]: до 520-річчя українського козацтва / В.В.Грабовецький. – Івано-Франківськ: [б.в.], 2010. – 495 с.
18. Грушевський М. Гетьман Петро Сагайдачний / М.Грушевський // твори[Текст]: у 50-ти Т. – Львів, 2005. – Т.3. – С. 298-300.
19. Грушевський М.С. Історія України / М.С.Грушевський. – Руси. –Т.7: Козацькі часи – до року 1625. – К.: Наук. думка, 1995. – 628 с.
20. Грушевський М. Культурно-національний рух на Україні в XVI-XVII віці / М.Грушевський // Жовтень. – 1989. – №1.
21. Гуржій О.І. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний / О.І.Гуржій, К В.В.орнієнко. – К.: Україна, 2004. – 192с.
22. Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI-XVIII ст. / Я.Д.Ісаєвич. – К., 1966. – С. 127-172.
23. Історія української культури: В 5-ти Т., 6 кн. – Т.2. – К.: Наук. думка, 2001. – 830 с.
24. Історія української та зарубіжної культури: Навч. посібник / Е.І. Білик, Ю.А. Горбань, Я.С. Калакура та ін.: За ред. С.М. Клапчука, В.Ф. Остайчука. – К.: Вища школа, т-во «Знання», КОО, 1999. – 326 с.
25. Історія української культури / За ред. І.Крип'якевича. – К.: Либідь, 1990. – С. 126-128.
26. Історія Української РСР. У 8т., 10кн. – Т.1, кн.2. – С. 228-230.

27. Каманинь І. Очерк гетьманства Петра Сагайдачного / І.Каманинь. – К.: 1901.
28. Крип'якевич І.П. Історія України / І.П.Крип'якевич; Відп. редактори Ф.П.Шевченко, Б.З.Якимович. – Львів: Світ, 1990. – 520 с.
29. Марочкін В.П. Антифеодальний і визвольний рух на Україні в першій половині XVII ст. / В.П.Марочкін. – К.: 1989.
30. Науменко Ф.І. Педагог – гуманіст і просвітитель І.М.Борецький / Ф.І.Науменко. – Львів: 1963. – С. 26-58.
31. Реєнт О.П. «...Слава цього козацького гетьмана може позмагатися з вічністю»: Петро Конашевич Сагайдачний // О.П.Реєнт, І.А.Коляда // Усі гетьмани України [Текст]: легенди, міфи, біографії. – Харків: Фоліо, 2007. – С. 26-58.
32. Сергієнко Г.Я. Гетьман України Петро Конашевич Сагайдачний і висвітлення його діяльності в історичному нарисі Д.І. Яворницького / Г.Я.Сергієнко; Пер. з рос. В.Л. Чуйка // Яворницький Д.І. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. – С. 5-13.
33. Шудря М.А. Лицарі булави: [українські гетьмани] / М.А.Шудря // Січмати [Текст]. – Т.: ТОВ«Слібрс», 2008. – С. 432-559.
34. Яворницький Д.І. Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний / Д.І.Яворницький; Пер. з рос. В.Л. Чуйка. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. – 70 с.
35. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: У 3 т. / Д.І.Яворницький. – К.: Наук. думка, 1990-1991. – Т2. – 500 с.
36. Грабовецький В.В. Гетьман і Західна Україна: До 350-річчя від смерті Петра Конашевича Сагайдачного / В.В.Грабовецький // Наша культура (Варшава). – 1972. – №4. – С. 9-10.
37. Кузик В. Невідомий Левко Ревуцький / В.Кузик // Українська культура. – 2010. – №5-8. – С. 41-56.
38. Касян М. «Щасливий вождь козацький»: «Петро Конашевич Сагайдачний гетьманів на славу, його лицарство знають усюди по праву» / М.Касян // Дзеркало тижня. – 2011, 3 грудня(№44). – С. 15.
39. Макаровський І. Козацький вождь: Гетьман України Петро Конашевич Сагайдачний – культурно-освітній діяч (до 390-річчя Хотинської битви) / І.Макаровський // Студент Прикарпаття. – 2011, жовтень № 9(1029). – С. 3.
40. Панасюк К. Петро Конашевич Сагайдачний в українській літературі / К.Панасюк // Дзвін. – 2011. – №4. – С. 124-127.
41. Слабошпицький М. Українець з доби відродження / М.Слабошпицький // Чумацький шлях. – 2011. – №3. – С. 16-19.
42. Грінчук Я. Хотинська війна: [до 390-річчя славної дати] / Я.Грінчук, В.Мороз, Т.Наконечний // Дзвін. – 2011. – №5-6. – С. 128-136.
43. Чухліб Т. Доля золотого меча Сагайдачного / Т.Чухліб // Чумацький шлях. – 2003. – №3. – С. 21-22.
44. Шумілова А. Діяч доби українського Відродження / А.Шумілова // Дзвін. – 2006. – №6. – С. 39-41.

Стаття надійшла до редакційної колегії 06.01.2012р.

*Рекомендовано до друку докт. іст. наук, професором **Грабовецьким В.В.***

**CULTURAL WORKS POLITICS HETMAN
PETER KONASHEVICH-SAGAYDACHNYY****I. P. Makarovskyy**

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
76019, Ivano-Frankivs'k, st. Carpathians, 15;
ph. +380 (3422) 4-21-78; e-mail: history@nung.edu.ua*

The article revealed the role of Hetman Peter Sagaydachnyy in the development of Ukrainian culture and of the beginning of the XVI-XVII century covered national political aspect of the state and direction of its cultural politics.

Keywords: *hetman, culture, politics, Cossacks, brotherhood, church.*